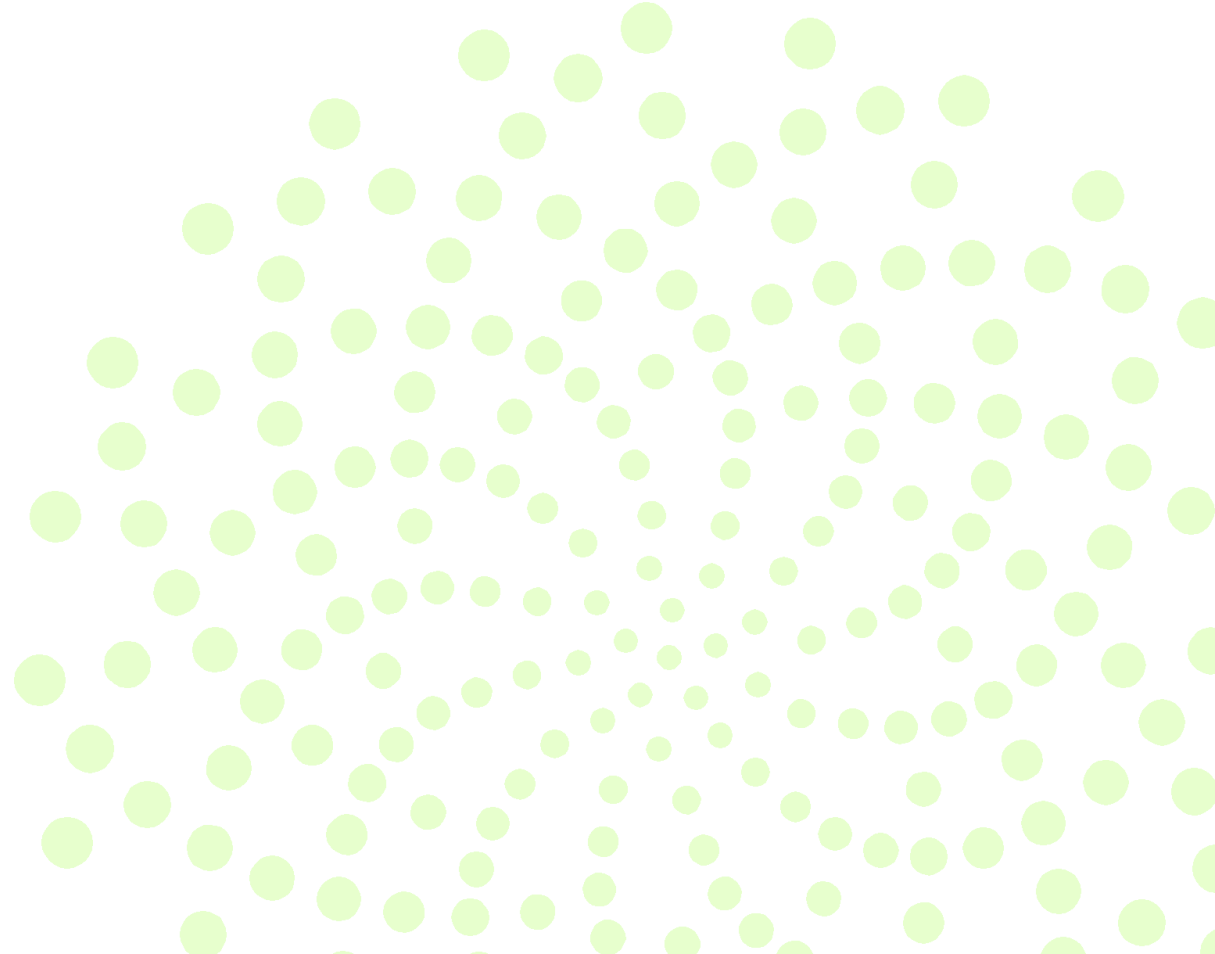

Hva skjer med plantene i kulturlandskapet?

Heidi Solstad

Kulturlandskap

Foto: R. Elven

Dette er også kulturlandskap

Foto: R. Elven

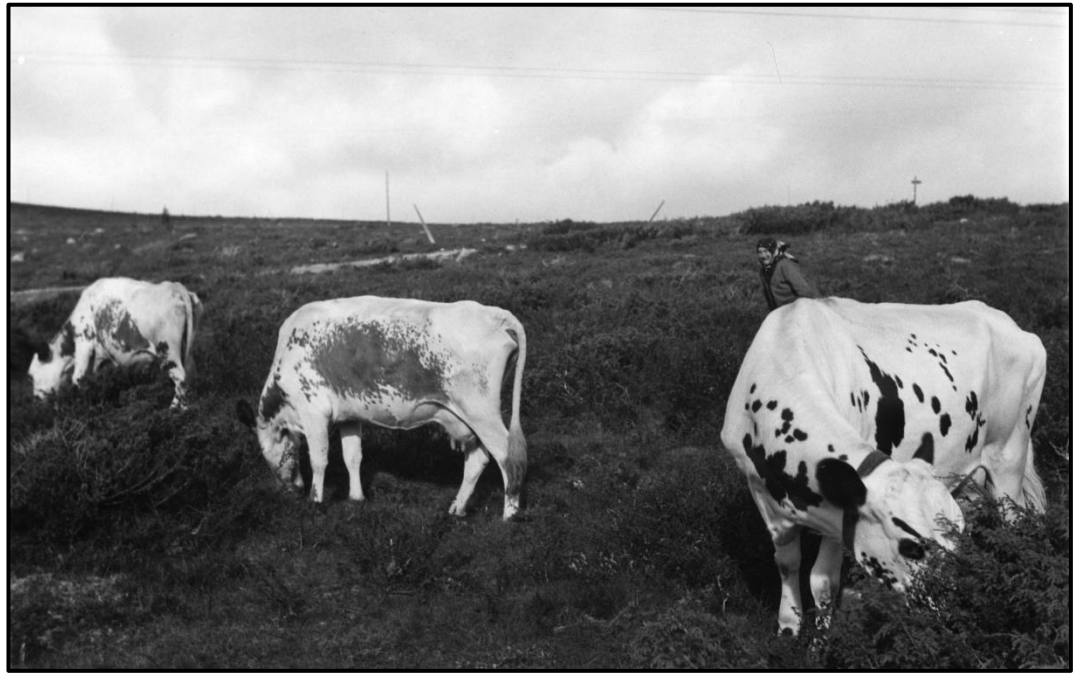

Tradisjonell kulturmark

Signe Hornset med røroskyrne sine på utsida av steingarden på Sjøvollsetra på Granåsen rundt ca. 1950. Fotograf ukjent.

Tradisjonell kulturmark

- ✓ oppstått ved bestemte bruksmåter
- ✓ utforming og artsinnhold avhenger av bruksmåten
- ✓ endres bruksmåten, endres innholdet
- ✓ opphører bruken, forsvinner kulturmarka

Viktigste påvirkningsfaktor er bruksmåten og om bruken opprettholdes:

- ✓ slått eller beite
- ✓ hvilke beitedyr og i hvilket antall
- ✓ når i sesongen slått/beite pågår
- ✓ omfang av gjødsling

Kulturlandskapet er ustabilt

1963

Foto: Widerøe, Rørosmuseets arkiv

2012

Foto: Røros kommune

Sjøvollsetra på Røros med omgivelser

Moderne kulturlandskap

I det moderne kulturlandskapet går åker direkte over i skogen, uten beite- og slåttemark imellom.
Sørum i Lier 2015

Kulturmarkas planter – hvem er de?

- ✓ planter fra naturmarka (hjemlige) men som favoriseres av eller i hvert fall tåler slått/beite

Bakkesøte

Gentianella campestris

NT

Foto: Randi Borgos

Kulturmarkas planter – hvem er de?

- ✓ planter kommet inn med jordbruket
(fremmede, men oftest kommet inn lenge før
år 1800)

Prestekrage
Leucanthemum
vulgare
LC

Foto: Egil Michaelsen

Kulturmarkas planter – hvem er de?

- ✓ nyere innførte planter som kan utnytte kulturmark

Dagens påvirkninger og endringer for kulturmarkplantene

1) *Endrete bruksformer*

- ✓ fra ekstensiv bruk av utmark til intensiv bruk av innmark
- ✓ fra ljà til maskin
- ✓ fra underskudd av husdyrgjødsel til overskudd av kunstgjødsel
- ✓ innførsel av mer produktive fôrplanter – overgang til monokulturer
- ✓ behov for utmarksbeite forsvant

Dagens påvirkninger og endringer for kulturmarkplantene

2) Opphør av bruk

Gjengroing, ofte i flere stadier dominert av:

- ✓ høgvokste urter og gras
- ✓ lyng
- ✓ busker og småtrær
- ✓ skog

Dagens påvirkninger og endringer for kulturmarkplantene

3) Klima

lengre sesong, noe høyere temperaturer, og økt nedbør fører til:

- ✓ raskere gjengroing
- ✓ økte muligheter for invasjon av mer varmekrevende arter
- ✓ økte muligheter for fremmede arter (som oftest er mer varmekrevende)

Fire eksempler

- ✓ kystlynghei
- ✓ setervoller og fjellbeiter
- ✓ låglandets beiter og slåtteenger
- ✓ havstrandenger

KYSTLYNGHEI

- ✓ opphør av beite og lyngbrenning
- ✓ gjengroing med grovvokst lyng, busker og trær
- ✓ invasjon av fremmede bartre: sitkagran, buskfuru, europalerk m.fl.

Foto: Egil Michaelsen

KYSTLYNGHEI

Gjengroing
med
sitkagran på
Litlakalsøy i
Austevoll

Foto: John Bjarne Jørdal

KYSTLYNGHEI

Noen arter som går tilbake

Foto: John Bjarne Jordal

Irsk myrklegg

Pedicularis sylvatica ssp.
hibernica **VU**

Klokkesøte

Gentiana pneumonanthe
VU

SETERVOLLER OG FJELLBEITER

- ✓ opphør av beite; bedre klima (sesonglengde)
- ✓ raskere gjengroing med store urter, busker og trær
- ✓ bortfall av tradisjonelle kulturmarkarter: søter, nøkleblom, marinøkler

Foto: A. Elven

Gjengroing av tidligere setervoll

Erlia i
Røros

Foto: A. Elven

SETERVOLLER OG SETERBEITER

Noen arter som går tilbake

Foto: Egil Michaelsen

Høstmariinøkkel
Botrychium multifidum **VU**

Foto: Egil Michaelsen

Småsøte
Comastoma tenellum **VU**

LÅGLANDETS BEITER OG SLÅTTEENGER

Opphør av bruk:

- ✓ rask gjengroing med busker og trær
- ✓ rask overgang til krattskog
- ✓ invasjon av fremmede arter

Solblom

Arnica montana

VU

Foto: Egil Michaelsen

LÅGLANDETS BEITER OG SLÅTTEENGER

Noen som går tilbake

Foto: Egil Michaelsen

Dragehode

Dracocephalum ruyschiana

VU

Foto: Egil Michaelsen

Søstermarihand

Dactylorhiza sambucina

VU

LÅGLANDETS BEITER
OG SLÅTTEENGER
Noen som kommer
og dominerer

Kandagullris
Solidago canadensis

HAVSTRANDENGER

Opphør av slått og beite:

- ✓ rask gjengroing med takrør, havsivaks og andre storvokste planter
- ✓ bortfall av praktisk talt alle opprinnelige planter
- ✓ noe invasjon av fremmede arter, f.eks. rynkerose

Strandrødtopp
Odontites litoralis
NT

HAVSTRANDENGER

Noen arter som går tilbake

Jordbærkløver *Trifolium fragiferum*

HAVSTRANDENGER

Noen som går tilbake

Foto: Egil Michaelsen

Smalsøte

Gentianella uliginosa

EN

Foto: Egil Michaelsen

Ormetunge

Ophioglossum vulgatum

VU

HVA HENDTE MED STRANDENGENE?

På 1960-tallet var det fortsatt nesten 2 km lang lavvokst strandeng ved Lierelva innerst i Drammensfjorden

I 2015 var det 2 km sammenhengende takrør-sump på 3-4 m høyde, som vegg mellom fjorden og svartor-skogen

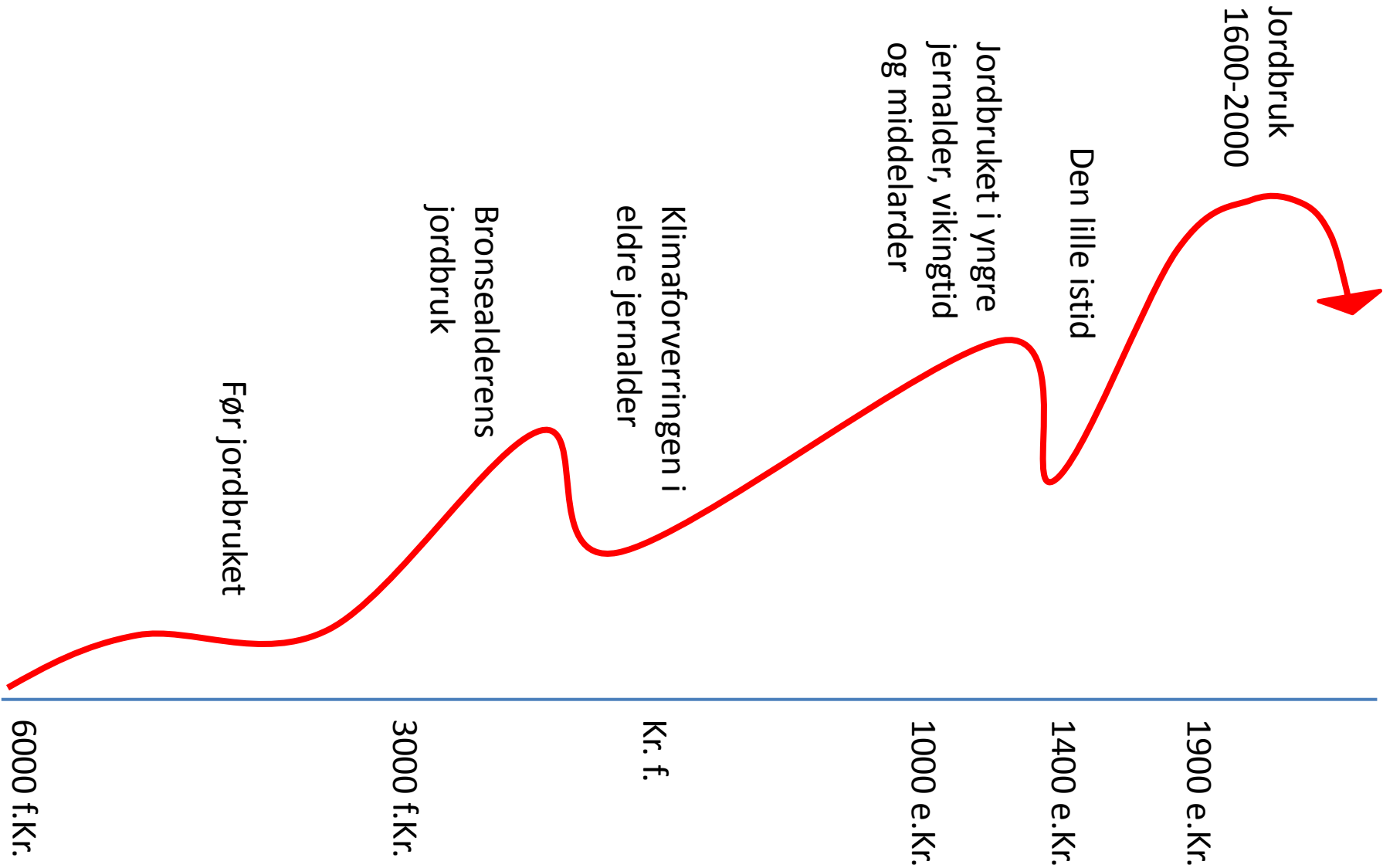
Foto: R. Elven

Foto: R. Elven

Hypotetisk utvikling for kulturmarkplanter de siste 8000 år

Kan noe gjøres?

- ✓ gjenetablere gamle, arbeidsintensive og lite produktive jordbruksmetoder
- ✓ metoder brukt i Alpene for å bevare det landskapet som gjør alpelandene til turistland

Urealistisk i Norge?

Foto: A. Elven

Kan noe gjøres?

- ✓ skjøtte noen få utvalgte områder med tradisjonelle metoder
- ✓ MEN områdene blir for små og i for lang avstand til at levedyktig populasjon opprettholdes?

Er håpet ute for kulturmarkplantene?

Nesten alle planter knyttet til tradisjonell åkerbruk er allerede borte eller nesten borte: rugfaks, åkerfaks, åkerrødtopp, åkerkall, kornblom, klinte m. fl.

Foto: Egil Michaelsen

Er håpet ute for kulturmarkplantene?

Ja, trolig for mange planter kommet med tidlig jordbruk og med forekomster i utsatte naturtyper som kalkrik og grunnlendt mark i låglandet: åkersteinfrø, dvergmarikåpe, saronnellik m. fl.

Åkersteinfrø
Buglossoides arvensis
CR

Foto: Egil Michaelsen

Egil Michaelsen 2008

Er håpet ute for kulturmarkplantene?

Ikke for alle! De som var hjemlige kan overleve på:

- ✓ elvekanter, eksponerte havstrender, grunnlende, snaufjell
- ✓ i veikanter og skogkanter

Fjellnøkleblom

Primula scandinavica

LC

På veikant i Alvdal 2015

Foto: Anne Elven

Med litt omtanke i
arealplanlegging, kan vi
fortsatt ha det slik.

Takk til Egil Michaelsen, Anne og Reidar Elven, Randi Borgos og John Bjarne Jordal for lån av bilder!

Takk til Reidar Elven for bidrag og diskusjoner omkring temaet kulturlandskap og gjengroing.